DANIEL PERSSON THUNQVIST

Altruismens kollektiva former

Om altruistiska ”yrkeshjältar” utifrån Durkheim

Collective forms of altruism. On Durkheim's "vocational heroes"
The present article applies Émile Durkheim's perspective on altruism as a collective phenomenon in today's working life. By so doing, the article re-actualizes the classic sociological problem of how altruism and working life can be reconciled. Auguste Comte and Herbert Spencer laid the foundation for two competing solutions to that question: moral regulations versus altruistic competition. Based on Durkheim's thinking, two overlooked collective forms of altruism are elaborated: civic altruism (professional etic and civic morals) and heroic altruism (ancient virtues and military spirit). These forms of self-sacrificing altruism are relevant to the changing ideals and conditions of working life. Vertical differentiation is another factor that matters in producing altruistic heroes, such as the cosmopolitical hero, the local patriotic hero, the brave or immoral citizen in emergencies.

Keywords: Altruism, Durkheim, heroic altruism, civic altruism, critical links.

> Överallt där det finns samhällen finns det altruism, därför att det finns solidaritet (Durkheim 1984[1893]:145).

VAD ÄR DET som gör att människor i arbetslivet sätter sina liv på spel, eller äventyrar sin hälsa och sitt välmående, för att hjälpa andra? Föreliggande artikel belyser den frågan genom en tillämpning av Émile Durkheims perspektiv på altruism som ett kollektivt fenomen. Sambandet mellan altruism och solidaritet, som antyds av det inledande citatet, kom att bli allmänt accepterat i den sociologiska förståelsen av altruism. Men Durkheims mångsidiga författarskap rymmer också andra mer förbisedda former av altruism. Artikeln uppmärksammar *medborgerlig altruism* och *heroisk altruism*, där altruism knyts till hjältemod med ursprung i antika dygder.

Alltsedan den klassiska sociologin myntade begreppet altruism har termen brukat återkomma i samband med samhällskriser av olika slag. Exempel är pandemin covid-19 (se *Sociologisk Forskning* volym 58, nr 1–2 [2021]), där altruism förbinds med solidaritet och medborgerliga samhällsplikter, som att leva i karantän och upprätthålla social distansering för att inte sprida smitta. Durkheims idéer om hur vi kan leva isär men ändå vara tillsammans ställs på sin spets. Parallellt uppmärksammas ”altruistiska yrkes-

https://doi.org/10.37062/sf.59.23430
Sociologisk Forskning, årgång 59, nr 1–2, s. 55–73.
Licens: CC BY-NC-ND 4.0. © Författaren. ISSN 0038-0342, 2002-066X (elektronisk).

hjältar", exempelvis vårdpersonal, butikspersonal, socialarbetare och lärare, för deras självuppoffrande och riskfyllda arbete under pandemin (Chinmayee & Navaneeta 2020; Matthewman & Huppatz 2020).

Numera märks ett växande forskningsintresse för altruism inom olika discipliner. Termen "psykologisk altruism" används inom forskning om individuella motiv som driver människor att handla altruistiskt (för en översikt, se van der Wath & van Wyk 2020). Ekonomisk forskning fokuserar "effektiv altruism", där effekten av exempelvis välgörenhet och sociala investeringar för att motverka fattigdom och dåliga arbetsvillkor värderas i rationella termer (MacAskill 2015). Till detta kan läggas evolutionär forskning om altruism som studerar de utvecklingsprocesser som leder till egenskaper som främjar altruism. Evolutionsteorierna aktualiserar ideologiska frågor om vad vi kan lära av naturen för att utveckla ett mer hållbart samhälle och arbetsliv baserat på altruism som motvikt till egoism, statusjakt och otyglad konkurrens (De Waal 2019; Tomasello 2019). Men altruism är inte alltid liktydigt med det goda. Utifrån Durkheims teorier om självmord och religion framträder en sammansatt bild av vad altruism kan innebära. Kanske är det möjligt att tala om en återupprättad *social altruism* på klassisk grund?

Problemet: Hur kan altruism förenas med dagens arbetsliv?

Artikeln fokuserar det klassiska sociologiska problemet hur altruism kan förenas med arbetslivet. Syftet är att illustrera hur Durkheims idéer kan bidra till vår förståelse av förutsättningar för altruism i dagens arbetsliv. Durkheim presenterar inte en systematisk teori om altruism och gör inte heller anspråk på det. Han anlägger olika perspektiv på altruism i olika studier beroende på vilken problematik som studeras. Varför då återvända till Durkheim i stället för att vända blicken mot mer sentida teorier?

Under 1950-talet återupplivades det klassiska sociologiska begreppet altruism inom amerikansk strukturfunktionalism. Altruism knöts till professionsetik i ett försök att kombinera systemteori med Max Webers handlingsteori (Parsons 1964). En forskningsöversikt om altruism publicerad i början av 1990-talet (Allyn Piliavin & Chargn 1990) beskriver ett "paradigmskifte" i synen på altruism: under 1960- och 1970-talen blev altruism föremål för maktkritiska studier där den sågs som förtäckt egoism eller narcissism, men en motreaktion följde på 1980-talet. Sociologisk forskning om altruism förenades med psykologiska synsätt; motivation blev ett framträdande fokus i kombination med ett socialt dilemma-perspektiv, där individen måste göra avvägningar mellan olika handlingsalternativ.

Etableringen av senmoderna och postmoderna teorier är en parallell teoretisk rörelse under 1980- och 1990-talen. Termen *altruistisk individualism* (Beck & Beck-Gernsheim 2002) sammanlänkar psykologisk altruism med antaganden om kulturell modernisering och individualisering. Individen förmodas bli mer frikopplad från kollektiva bestämningar som social klass, genus och etnicitet, åtminstone på identitetsplanet. Exempel på *postmodern altruism* framträder i teorier som integrerar socialpsykologi och modernitetsteori. Zygmunt Baumans (1996[1993]) postmoderna etik bygger på

tesen att upplösningen av det moderna samhällets strukturella och moraliska grunder öppnar för en ny moral baserad på mer individuella ställningstaganden och mer individuellt ansvar för medmänniskor. Ett slags ansvarets närhetsmoral aktualiseras i mötet med den Andres ansikte och tvingar oss att vara moraliska. Gemensamt för Bauman och Durkheim, alla skillnader till trots, är frågan om hur solidaritet och medkänsla kan utvidgas till ett storskaligt samhälle. Men den klassiska sociologins fokus på altruismens förutsättningar på arbetsmarknaden skiftar successivt till ett större intresse för civilsamhällets etik och moral i det nya millenniets *flytande modernitet*, där altruism framstår som en nostalgisk idé (Bauman 2018[2017]).

I sammanhanget kan argumenteras för att Durkheims sociologi öppnar för ett annorlunda perspektiv på altruism som ett *kollektivt fenomen* i samhälle och arbetsliv. Nyckelfrågan utifrån Durkheims tänkande är: Vad karakteriserar de sociala dynamiker som skapar altruism såsom en moralisk kraft vilken får individen att göra de självuppoffringar som krävs för att knyta de starka band som är grunden för solidaritet? Durkheims texter om altruism inbjuder till en sekundäranalys med målet att om möjligt utvidga innebörden av kollektiva former av altruism med anknytning till arbetslivet förr och framgent. Inriktningen på Durkheims syn på altruism innebär en selektiv läsning, som dock förenas med en hermeneutisk ambition att relatera enskilda textavsnitt om altruism till de teser som Durkheim driver och knyta an till arvet från Auguste Comte och Herbert Spencer, för vilka begreppet altruism var centralt. En vanlig läsning av Durkheim är att hans tidiga sociologi kan sättas i samband med det klassiska funktionalistiska och positivistiska arvet, medan hans sena sociologi utgör en vändning mot kulturella och symboliska perspektiv. Den läsningen har sina förtjänster, men också sina brister. Den rika sekundärlitteraturen har bidragit till en mer differentierad bild av Durkheims sociologi (t.ex. Giddens 1997; Boglind, Eliæson & Månson 2000; Stedman Jones 2001).

Altruism som klassiskt begrepp: att leva för andra, att leva för sig själv

Framväxten av det sociologiska begreppet altruism kan i vid bemärkelse ses som en reaktion på det framväxande industrisamhället. Begreppet knöts till stridsfrågan om vilka samhällsideal och *sätt att leva* som skulle ersätta den gamla världens former. Auguste Comte och Herbert Spencer formulerade de kanske mest inflytelserika teorierna om altruism inom den klassiska sociologin. De utgör ett korrektiv till Durkheims syn på altruism. Som framgår nedan fick teorierna om altruism konsekvenser för synen på samhälle och arbetsliv: den heroiske och självuppoffrande individ som lever för andra kom att ställas mot den som söker skapa sig ett liv för egen del och som på vägen kostar på sig att göra altruistiska kompromisser med andra.

Auguste Comte: att leva för andra

Auguste Comte myntade begreppet altruism i mitten av 1800-talet. För honom handlade altruism om ”att leva för andra” (*vivre pour autrui*):

> Individen måste underordna sig en existens utanför sig själv för att där finna källan till sin inre stadga. Men ett sådant tillstånd kan endast realiseras under inflytande av böjelser som gör var och en benägen att framför allt leva för andra. Den individ, människa eller djur, som inte älskar någonting utanför sig själv, och som i själva verket bara lever för sig själv, är dömd till en olycklig tillvaro växlande mellan föraktlig dvala och överdriven upphetsning […]. Härav följer att lycka och förtjänst, individens såväl som samhällets, ankommer på de sympatiska instinkternas rätta inflytande. Således är uttrycket *lev för andra* den naturliga sammanfattningen av hela den positiva moralen […] (Comte 1973[1851]:565–566).

Att leva för andra blev en moralisk grund för den nya positivistiska vetenskapen, som i förlängningen skulle införas i samhället. En dikotomi frammanades mellan altruism och *den tragiska uppfattningen* om människans egoistiska natur. Den senare brukar förknippas med Thomas Hobbes, som menade att livet i naturtillståndet var ”ensamt, fattigt, plågsamt, djuriskt och kort” (Hobbes 2004[1651]:128) och att mänsklighetens räddning var att underkasta sig en stat alternativt en auktoritär despot. Mot egoismen ställde Comte idén om altruism i form av s*ympatiska instinkter* som kan utvecklas genom fostran. Comte, och senare Durkheim (se nedan), instämde i det avseendet med den tidiga socialisten Henri Saint-Simon, som menade att det nya kapitalistiska arbetslivet inte med nödvändighet måste bygga på egoism, ”den ekonomiska människan”. Altruism blev den grundbult som behövdes för att skapa en ny samhällsmoral.

Idén om altruism fick politiska implikationer. I första bandet av *Système de politique positive* (Comte 1973a([1851]) fördömde Comte den framväxande liberalismen som en ”modern anarki”. Han argumenterade emot alla individuella rättigheter som gick emot kollektiva plikter och formulerade ett tidigt utkast till en samhällsmoral byggd på en ny sekulär religion, *la religion de l’Humanité*. Programmet skulle utarbetas av en kår av bland andra professionella sociologer samt etableras av staten vars funktion var att träna medborgarna i altruism (1973a[1851]:356–357). Altruismen sågs som könsbestämd: kvinnor, som var emotionellt överlägsna männen, skulle ha makten över familjelivet och fostra barn till altruistiska människor, medan männen skulle utföra sina plikter som familjeförsörjare (1973[1851]:371). Vidare föregick Comte Talcott Parsons (1964[1939]) idéer om altruistiska professioner genom att uppmärksamma olika villkor för altruism inom olika samhällssektorer. Klassiska altruistiska yrkesutövare som läkare och präster, vilka enligt kristen etik har yrket som kall, skiljer sig ju från företagare och affärsmän som konkurrerar på en marknad (Comte 1973[1851]:378–390). Altruismen gör således halt vid det ekonomiska livet. I Comtes program ingick dock förslag på statlig reglering av arbetsmarknaden med minimilöner och bättre kompensation av arbetare utifrån deras arbetsprestation.

Herbert Spencer och den altruistiska konkurrensen

Comte kunde inte förutse att hans begrepp altruism skulle spridas bland brittiska liberala ekonomer (Steiner 2017). Den brittiske sociologen Herbert Spencers bok *The data of ethics* (Spencer 1900[1879]) blev inflytelserik i vida kretsar genom att förbinda

altruism med ekonomiskt välstånd. I likhet med Comte betonade Spencer kärlekens betydelse och familjens fostrande roll för att altruism skulle fortplantas mellan generationerna. Spencer definierade altruism som ”alla handlingar som under normala omständigheter främjar andra och inte en själv” (1900[1879]:233). Definitionen öppnar för möjligheten att också inkludera omedvetna former av altruism, exempelvis när kvinnor använder sina kroppar för att föda barn och därigenom minskar sina egna kroppars styrka (1900[1879]:234).

Comte såg altruismen som historiskt betingad, men Spencer utvecklade en evolutionär teori om altruism. I korthet postulerade teorin en samhällets rörelse utmed fyra stadier: från konkurrens mellan egoistiska aktörer (”att ta sin del”; stadie 1) till egoistiska kompromisser (”inte mer än hans del”; stadie 2) och slutligen, på två högre utvecklingsnivåer, en blandning av egoism och altruism. Han urskilde två altruistiska hybridformer grundade i ett ekonomiskt synsätt, en pris- och kostnadskalkyl: *altruistisk konkurrens* (”inte mer än hans vederbörliga andel altruism”; stadie 3) och *altruistisk kompromiss* (”att se till att andra har sin andel altruism”; stadie 4) (Spencer 1900[1879]:296–305). De senare formerna av altruism låg i linje med Spencers idéer om att den liberala marknadsekonomin gynnade individuell frigörelse från den kollektivism som präglat traditionella samhällen. Därigenom skulle en högre utvecklingsnivå inträda som möjliggjorde altruistisk konkurrens och altruistiska kompromisser. Spencers hybridformer satte i fråga Comtes dikotomi mellan altruism och egoism, vilket hade följder för synen på samhälle och arbetsliv: för Comte var altruism centralt i hans kritik av den politiska ekonomin, men Spencers altruism legitimerade den liberala ekonomiska doktrinen om konkurrens och individuell frihet. Samtidigt låg Spencers teori till grund för frågor om altruismens förutsättningar inom arbetslivet.

Émile Durkheim: altruismens kollektiva former

Till skillnad från Comte och Spencer utvecklade inte Durkheim någon systematisk teori om altruism. Det utförligaste resonemanget om altruism återfinns i *Självmordet* (1983[1897]), där extraordinära former av altruism behandlas. Den yttersta självuppoffringen, självmordet, följer av alltför stark konformism (det ”altruistiska självmordet”) eller alltför mycket individualism (det ”egoistiska självmordet”), alternativt av alltför lite moral och social kontroll (det ”anomiska självmordet”). Mellan dessa ytterligheter finns dock en bred medelväg i individens förhållande till samhället där altruismen tar sig andra kollektiva uttryck. Durkheims idéer om altruism formuleras särskilt i samband med 1) kritiken av Spencers syn på altruism, 2) analyser av solidaritetens olika former samt av medborgerlig solidaritet och professionsetik, 3) diskussioner om altruism som orsakad av självuppoffringar och ”produktionen av tro” (religion); 4) komparativa analyser av altruistiska självmord och den militära andan.

I en utvidgad tolkning kan två kollektiva former av altruism urskiljas och benämnas: *medborgerlig altruism* och *heroisk altruism.* Den förra är väl förankrad i Durkheims samhällsideal om en medborgerlig solidaritet där medborgare i ömsesidig samverkan gör de självuppoffringar som krävs för att hjälpa andra och bidra till samhällsgemenskapen. Den senare går tillbaka på uråldriga religiösa bruk och idéer om krigföring.

Modet som förr krävdes av krigare har måhända ersatts av professionalism. Men den heroiska självuppoffrande altruismen finns kvar som en underström i Durkheims sociologi och dyker upp här och var i hans böcker.

Medborgerlig altruism

I *De la division du travail social* (1984[1893]) anknyter Durkheim till Comtes syn på altruism som en grundförutsättning för solidaritet, men han tillför en kollektiv dimension. Samtidigt synliggör kritiken av Spencer radikalt olika sätt att förstå altruismens *utveckling*.

Liksom Comte och Spencer förde Durkheim evolutionära resonemang i sina diskussioner om samhällets förändring. Men medan Comte (och Karl Marx) främst intresserade sig för kontrasten mellan feodalsamhället och det kapitalistiska samhället, anlade Durkheim ett längre tidsperspektiv för att spåra *diskontinuiteter*, det vill säga icke-linjära och ryckvist skeende historiska förändringar av förhållandet mellan individ och samhälle. Durkheim fokuserade särskilt på *kriser* i betydelsen radikala förändringar av den sociala ordningen. I det långa tidsperspektivet är sådana förändringar sällsynta men viktiga. I *De la division du travail social* ville Durkheim synliggöra förändringar av *grunden* för social sammanhållning. Utgångspunkten är att dessa förändringar uppträder redan i antika samhällen. De tidiga civilisationerna lägger enligt Durkheim grunden för en *mekanisk solidaritet* baserad på attraktion genom likhet (social homogenitet). När befolkningen växer och tätnar ökar den sociala interaktionens intensitet, vilket leder till större samhällelig komplexitet; arbetsdelningen accelererar och de individuella skillnaderna blir större. Konfliktnivån i samhället höjs. Samtidigt visar Durkheim hur arbetsdelningens framåtskridande parallellt frambringar starkare ekonomiska och yrkesmässiga beroendeförhållanden mellan människor. Allt sammantaget läggs grunden för en *organisk solidaritet* präglad av värdepluralism och individuell mångfald. Den organiska solidariteten blir ett svar på bokens inledande gåta hur individen samtidigt kan bli friare och mer beroende av samhället. De två olika formerna av solidaritet implicerar olika räckvidd för altruismen; den ena premierar osjälviska handlingar baserade på social likhet, den andra överskrider sociala gränser. Den organiska solidariteten öppnar för möjligheten att uppfatta medborgerlig altruism som en fråga om medborgares ömsesidiga samverkan och självuppoffringar för att främja välfärd och välbefinnande inte bara i nära relationer, det vill säga inom familj och sociala nätverk (Durkheim 1984[1893]:146).

Ett led i kritiken av Spencer gäller synen på altruism som ett sentida fenomen. Durkheim argumenterar tvärtom för att altruismen uppkommer i ”mänsklighetens gryning” i form av vidskepelse som får vilden på savannen att göra de mest extrema självuppoffringar för religionens skull (1984[1893]:145). Altruismens och moralens uppkomst sammanfaller. Durkheim gör en distinktion mellan abstrakt moral (moralfilosofi) och den praktiska, levda moral som *utöver* Immanuel Kants rationella pliktetik, vilken även Durkheim omhuldade, också rymmer medkänsla och sensibilitet. Vetenskapen ser vidskepelsen som irrationell och förlagd i förfluten tid. Men var börjar och slutar vidskepelsen? Är det inte också vidskepelse, undrar Durkheim

retoriskt (1984[1893]:146), när vi känner anknytning till den plats där vi levt och till de människor vi haft en varaktig relation med, och är det inte just moral att känna anknytning till något? I själva verket, menar Durkheim, är hela sinneslivet byggt på vidskepelse eftersom det föregår och styr det moraliska omdömet snarare än bestäms av detsamma.

Ytterligare en kritik gäller Spencers sätt att söka likheter mellan biologi och samhälle i fråga om *de mekanismer som för utvecklingen framåt*. Durkheim kritiserar Spencers sätt att analysera människans utveckling i analogi med arternas utveckling i termer av *survival of the fittest* i betydelsen den starkastes seger. Överfört till människans värld: den bäst utrustade eller anpassade överlever. Durkheim vänder sig emot att samhällstänkare tillämpar 1800-talets auktoritativa biologi på moralens område. Därigenom bortser de från alla de grundläggande drag i det moraliska livet som dämpar och neutraliserar de brutala effekterna av selektion i kampen för överlevnad (1984[1893]:143).

> Altruismen är således inte ägnad att bli ett slags trevlig prydnad i vårt sociala liv, så som Spencer önskar, utan kommer alltid att utgöra dess fundamentala bas. Ja, hur skulle vi någonsin kunna klara oss utan den? Människor kan inte leva samman utan att komma överens, och följaktligen utan att göra ömsesidiga uppoffringar som sätter dem i stånd att förena sig med varandra på ett starkt och varaktigt sätt. Varje samhälle är ett moraliskt samhälle (1984[1893]:144).

Medborgerlig altruism som samverkan och konfliktlösning

Durkheim är onekligen mer intresserad av den altruism som utvecklas genom gränsöverskridande samverkan än av den enskilde individens personliga motiv till att agera altruistiskt. Motiven är inte det viktiga, det är handlingen som räknas. En skeptisk inställning till tendenser att blanda in psykologi och vardagsförståelse när man söker förklara varför människor beter sig oegennyttigt märks i *Sociologins metodregler*:

> Vi tror att vi är oegennyttiga när vi tvärtom handlar som egoister, vi tror att vi plågas av hat när vi tvärtom ger efter för kärleken, eller att vi underkastar oss förnuftet när vi tvärtom är slavar under vettlösa fördomar. (Durkheim 1978[1895]:10)

Durkheims budskap är tydligt: i kritisk rationalistisk anda och genom empirisk forskning kan vi upptäcka de materiella, institutionella och kulturella krafter som kanaliserar vårt sätt att vara och vårt sätt att handla, som ofta är dunkla och motsägelsefulla i våra inre liv. Samtidigt antyder citatet ovan en dragkamp mellan altruism och egoism som återkommer i Durkheims böcker. Altruism har en tydlig koppling till socialisation. Idén om en grundläggande dynamisk konflikt mellan människans dubbla natur, *homo duplex*, det vill säga att människan både har en egoistisk kroppslig natur och en social natur (förkroppsligade vanor och moral), är mest utvecklad i den postumt utgivna boken *Education and society* (1957) baserad på Durkheims föreläsningar mellan åren 1887 och 1902. Endast gruppens makt över individen kan begränsa egoismen (genom

socialisation) och endast ett storskaligt samhälle med ett modernt utbildningssystem som innefattar mindre grupper kan begränsa gruppens makt över individen. Durkheim tillämpar sitt socialisationsperspektiv (tillsammans med Buisson) i en analys av barnets successiva moraliska utveckling från egoism till ökad samarbetsförmåga som inbegriper en orientering mot andras behov samt *självkontroll* (1979:149–155). Att tidigt göra barnet harmoniskt och inprägla medkänsla och självbehärskning, känsla och förnuft, förefaller viktigt för altruism och socialisation enligt Durkheims synsätt. Följaktligen är både altruism och egoism utmärkande för det mänskliga livet och egoismen inte begränsad till ekonomin.

Den medborgerliga altruismen har också en politisk dimension. Durkheims idéer om en medborgerlig solidaritet och hans förslag på institutionella arrangemang för konfliktlösning i arbetslivet implicerar en *väg förbi* Spencers ekonomiska altruism. I den postumt utgivna boken *Le Socialisme, sa définition, ses débuts. La doctrine saint-simonnienne* (1958[1928]) behandlar Durkheim den franska socialismen, där solidaritet är ett kampbegrepp. Kampen beskrivs som altruistisk i den meningen att den inbegriper osjälviska handlingar som syftar till att uppnå vad gruppen uppfattar som sina sociala och moraliska rättigheter. Altruismen är självuppoffrande genom kampen för en större sak i form av arbetarklassens frigörelse i ett nytt samhälle. Men kampen är samtidigt exkluderande. Den utesluter dem som inte tillhör rörelsen. Durkheim argumenterar för en medborgerlig solidaritet som innefattar alla samhällsmedlemmar oberoende av grupptillhörighet (1958[1928]:60–61). Arbetarrörelsen skulle i det sammanhanget utgöra en vital kraft för att stärka arbetarnas delaktighet som fullvärdiga medborgare i det övergripande demokratiska samhället.

En springande punkt inom klassisk sociologi är som redan nämnts altruismens plats i arbetslivet. För både Comte och Durkheim är moralisk reglering framträdande i diskussioner om altruism i arbetslivet. I *De la division du travail social* går Durkheim utöver Comtes moralsyn genom den historiska samhällsanalysen. Analysen identifierar en ny organisk gruppöverskridande solidaritet som inbegriper tesen om *moralisk individualisering* och *medborgerlig kult*: individens medborgerliga rättigheter blir det högsta värdet i det moderna samhället (genom förändringar i lagstiftning, politik och kulturmönster). I sista delen av boken analyserar Durkheim de strukturella orättvisorna i arbetslivet i termer av *anomi*, det vill säga som en fråga om bristande moralisk och institutionell reglering. Durkheim föreslår införandet av modeller för konfliktlösning på arbetsmarknaden i form av samverkansorgan mellan arbetsgivarnas organisationer och arbetarnas fackföreningar. Förslagen vidareutvecklas i postumt utgivna *Leçons de sociologie. Physique des moeurs et du droit* (2013[1950]:28–40) till att omfatta fler *mellanliggande* institutioner, däribland olika korporativa organisationer, mellan staten och medborgarna, som skulle syfta till att skapa mer jämlika villkor mellan arbetsgivare, chefer och anställda. Moralisk reglering knyts också till professionsetik som påminner om Comtes altruistiska yrkesprincip. Enligt Durkheim innebär professionsetik en samhälleligt sanktionerad moralisk reglering av yrken, samtidigt som professionerna får ökad autonomi att utforma yrkesspecifika etiska riktlinjer. Etiken legitimerar således yrken både internt och externt i förhållande till samhällets förväntningar.

Slutligen kan man föreställa sig att utformningen av professionella etiska riktlinjer liksom nya samverkansformer för konfliktlösning i arbetslivet inbegriper ömsesidiga självuppoffringar, vilket förutsätter en ”samförståndsanda” i vilken kompromisser kan nås och tilltro till att formella kontrakt efterlevs. Det rör sig således om ett konsensusperspektiv, där konflikter är till för att övervinnas gemensamt. Gentemot Spencers dilemma – hur ska osjälviska handlingar balanseras mot idén att de ändå ska ”återbetala sig”? – blir individens ”vinst” enligt Durkheims reformförslag att solidariteten och jämlikheten stärks.

Den heroiska altruismen

Vad får människor att göra de självuppoffringar som krävs för att skapa solidaritet och gemensamma ideal? Den frågan anknyter till syftet med Durkheims sista bok *Les formes élémentaires de la vie religieuse:* att synliggöra de sociala processer som bidrar till att lägga grunden för religiös tro. Genom sekundäranalyser av etnografiska studier i primitiva samhällen söker Durkheim identifiera typiska religiösa drag som social praktik vilka förmodas äga giltighet för alla religioner. Exempel är distinktionen mellan heligt och profant och religionens sammanhållande kraft. Den självuppoffrande altruismen är knuten till *negativa* ritualer (Durkheim 2008[1912]:221–242). Därmed avser Durkheim ritualer som hindrar individen från att göra något eller som kräver någon form av avhållsamhet (exempelvis i fråga om mat, könsumgänge, interaktion). Negativa ritualer skapar asketiskt beteende, men ökar samtidigt individernas makt att gå utöver sig själva och komma närmare samhället som helhet. Den negativa ritualen sätter oss i stånd att symboliskt uttrycka och bekräfta vad vi har gemensamt (2008[1912]:322). Den *positiva* ritualen däremot representerar det mer lustfyllda och lekfulla eller lugnet och harmonin, kort sagt det som människor eftersöker i det heliga, såsom festivaler och ledighet i samband med religiösa helgdagar (2008[1912]:242–285).

Religionsstudien aktualiserar frågor om altruismens roll under samhällskriser. Här kan urskiljas två interaktionsdynamiker som skapar *altruistiska hjältar.* Den första dynamiken är sociala strömningar i spåren av en kritisk händelse: det uppstår en kollektiv reaktion som får människor att förutsätta att det privata intresset måste stå tillbaka för det allmännas bästa. Samhällskriser förändrar människan. Den mest anspråkslöse eller mediokre person kan kliva fram som en hjälte, eller som en bödel liksom under franska revolutionen (2008[1912]:158). Samma typ av influenser som skapar kollektiv hänförelse kan under kriser också ta sig uttryck i *kollektiv ledsamhet* eller *kollektiv rädsla*. Då prövas människans mod och altruism.

Den andra dynamiken är en *situationsbunden interaktionsdynamik* som uppstår då människor är samlade på samma fysiska plats. Härvid kan uppstå en emotionell energi och kreativitet som individen inte är i stånd till ensam. Durkheim påminner om den historiska natten den fjärde augusti år 1789 (2008[1912]:157–158). Under den nattens samtal fattade en grupp välsituerade personer ett avgörande altruistiskt beslut som församlingen hade förkastat natten innan och som överraskade dem morgonen efter. De beslutade att offra alla sina egna privilegier och röstade för avskaffandet av de flesta orättvisa privilegier i det franska samhället. Händelsen ledde till en kedjereaktion

av möten mellan aktörer i det politiska och ekonomiska etablissemanget och spreds snart till de breda folklagren. Massmöten och samtal i mindre grupper var viktiga för att bringa människor med samma ideal samman och föra dem närmare varandra så att de kunde forma en mer aktiv relation. Samhällets förmåga att skapa nya gudar, skriver Durkheim, var aldrig så synlig som under den franska revolutionens första år (2008[1912]:161).

Sammantaget kan alltså altruism förstås som kollektiva självuppoffringar knutna till produktion av tro och som någon form av interaktionsdynamik i spåren av en kritisk händelse.

Den heroiska altruismen och den militära andan

Den heroiska altruismen är en förbisedd aspekt av Durkheims generella teori om självmord. I *Självmordet* (1983[1897]) utgör heroiska altruistiska självmord en underkategori till ”altruistiska självmord” i kapitlet med samma namn. Sådana självmord, som uppträder i konforma miljöer där individen värderas lågt, kan inplaceras på en skala mellan obligatoriska (påtvingade) och frivilliga självmord. Det heroiska självmordet implicerar en spänning mellan frivillighet och grupptryck.

Durkheim behandlar den heroiska altruismen i samband med sin analys av den militära andan (1983[1897]:183–196). Inom militären finns en tradition av heroisk altruism som kan ge medaljer, hedersbetygelser och prestige. Den militära andan skapar idealiserade kollektiva identiteter, vem man vill eftersträva att bli. Militärer tillhör samhällets elit i fråga om fysisk styrka och hälsa. Ändå var självmordsfrekvensen inom militären i fredstid betydligt högre i sju europeiska länder samt i USA än bland civilbefolkningen i dessa länder under åren 1876–1890 (1983[1897]:184–186). Durkheim visar att självmorden ökar i proportion till tjänstgöringstiden, särskilt bland lägre officerare och elitsoldater snarare än bland unga rekryter, som var den gängse uppfattningen. Durkheims förklaring är att självmordsbenägenheten varierar med intensiteten och omfattningen av den militära kårandan, vars huvudkomponenter är självförnekelse och åsidosättande av den egna personen. Högre officerare har dock en vidare social referensram och värderar sin karriär och sitt liv högt. Vidare kännetecknas den militära andan av en särskild organisationsform: träningen och socialisationen ökar stridsmoralen inom plutoner som rymmer mindre primärgrupper, ett slags konforma samhällen i miniatyr. I de små primärgrupperna utvecklas en robust grupplojalitet byggd på tät interaktion, samarbete och stark emotionell tillgivenhet.

Durkheims analys har överförts till förhållanden under krig och strid. En amerikansk studie (Riemer 1998) undersöker altruistiska självmord bland amerikanska soldater som postumt tilldelats hedersmedalj, *Congress Medal of Honor*, för hjältemodiga insatser i strid innefattande drygt fyra tusen fall under första och andra världskriget samt de amerikanska krigen i Korea och Vietnam. Riemer analyserar fallbeskrivningar (som underlag till beslut om hedersmedalj) av soldater som enligt minst två ögonvittnen offrade sina liv för att skydda sina kamrater i strid, exempelvis genom att använda den egna kroppen som sköld när en granat briserar. Det framkommer att soldater som fått rollen som gruppledare utgjorde drygt hälften av fallen. Deras moraliska

ansvar för gruppen förmodas spela in i deras altruistiska självmord. Gemensamt för fallbeskrivningarna är enligt Reimer följande: Självmordshandlingen bygger på den enskildes tolkning av situationen. Soldaten uppfattar en händelseutveckling som utgör ett omedelbart hot mot högt värderade kamrater där han väljer att offra sitt liv så att de andra kan fullfölja sitt uppdrag. Det finns knappast tid för rationella överväganden. Med hänvisning till Durkheim menar Reimer att det måste vara ytterst intensiva känslor som får en människa att komma fram till att det egna livet är mindre värt än de andras liv som räddas genom handlingen. En del av beslutet kan förklaras av erfarenheter av träning som betonar konform sammanhållning, täta sociala band och självuppoffring, men i grunden är det ett frivilligt beslut att ge sitt liv för andra.

Durkheims analys av den militära andan i fredstid uppmärksammar en spänning, mellan individualisering och konformism, två motsatta tendenser som påverkar militären både som organisation och enskild individ i det moderna samhället. När soldaten tar på sig uniform blir han inte en helt ny människa, skriver Durkheim (1983[1897]:195–196), utan fortsätter att vara präglad av sin uppfostran och sina relationer i det civila. Också militärmakten professionaliseras och moderniseras i samklang med det civila samhällets utveckling. Därigenom kan det uppstå konflikter mellan olika normer som skapar ambivalens till heroisk altruism i brytpunkten mellan det militära arvet och den nya världen. Den typen av brytpunkter där gamla och nya strukturer interfolieras är en återkommande fråga i Durkheims strukturella analyser av institutionell förändring.

Tillämpning: medborgerlig och heroisk altruism i dagens arbetsliv

I det följande illustreras hur begreppen medborgerlig altruism och heroisk altruism kan komma till nytta för forskning om dagens arbetsliv. Utifrån den klassiska sociologiska termen *kritiska länkar* problematiseras avslutningsvis huruvida altruism kan förenas med olika logiker i arbetslivet.

Altruism som moralisk reglering och medborgerlig kult

För arbetslivsforskningen i vid bemärkelse kan det vara intressant att överföra Comtes och Durkheims syn på moralisk reglering till den nordiska arbetslivsmodellen. I internationella jämförelser brukar arbetsmarknaderna i de nordiska länderna karakteriseras som välreglerade: centrala förhandlingar, samförståndsanda mellan arbetsmarknadens parter, relativt robusta lagstadgade skydd för arbetares rättigheter samt historiskt sett starka fackföreningsrörelser (Jørgensen, Olsen & Persson Thunqvist 2018). Sådana institutionella arrangemang ligger i linje med Durkheims syn på moralisk reglering i arbetslivet. I Durkheims sena arbeten om religion och professionsetik vidareutvecklas idén om gruppöverskridande solidaritet så att den kommer att uppfattas som en *medborgerlig kult*. Den medborgerliga kulten innefattar både moralen knuten till medborgarskapet och den professionella yrkesetiken. Utmaningen för arbetslivet i det perspektivet blir att bidra till en samhällssolidaritet som samtidigt bejakar respekten för individen och strävar efter att göra alla

människor delaktiga. Arbetslivet kan med andra ord inte uppfattas isolerat från de demokratiska värden och normer som gäller i det övergripande samhället. Den fortlöpande specialiseringen av professionella etiska riktlinjer som följer av arbetsdelningen är enligt Durkheim viktig att beakta. Men samtidigt implicerar hans holistiska samhällssyn att det blir problematiskt om avståndet blir för stort mellan universella respektive partikulära normer i olika segment av arbetslivet. Om så sker kan det uppstå en moralisk *frikoppling* mellan olika samhällssektorer, inklusive det civila samhället, som underminerar solidariteten och en livskraftig medborgaranda.

Med Durkheim kan vi uppmärksamma hur den medborgerliga kulten mobiliseras i samband med samhällskriser. Ett belysande exempel är de prövningar som den svenska arbetslivsmodellen ställdes inför i samband med den globala viruspandemin covid-19. Durkheims teoretiska term heroisk altruism finner sina empiriska motstycken i de självuppoffringar som krävdes av personal inom flera välfärdsprofessioner. Enligt Durkheim tenderar kristillstånd att öka människors medvetenhet om gemensamma värden. Det kan diskuteras huruvida coronakrisen bidrog till att öka medvetenheten om och stödet för den svenska arbetslivsmodellen, förknippad med värden som samhällssolidaritet, trygghet och likabehandling. Samtidigt tydliggör samhällskriser konflikter i arbetslivet. Den svenska arbetslivsmodellen hotas av en alltmer tudelad arbetsmarknad som också blev synlig i gatubilden under pandemin. Bekanta exempel är de prekära arbetsvillkoren hos de delvis nya daglönarna (cykelbud med mera) i den ”flytande” gigekonomin (Bauman 2018[2017]). Covid-19-pandemin tydliggjorde samtidigt vilka yrken som är viktigast för att upprätthålla grundläggande samhällsfunktioner. På det symboliska planet skedde en tillfällig omkastning av statushierarkier. I många länder fick vårdpersonal, butikspersonal, lärare och många fler yrkesgrupper ett offentligt erkännande för att de utförde sitt arbete trots smittorisk (Matthewman & Huppatz 2020).

Altruismens solidariska former: lokalpatriotism och kosmopolitism

Durkheims begreppspar organisk solidaritet och mekanisk solidaritet kan vara riktningsgivande för en analys av två solidaritetsformer som samexisterar i olika delar av arbetslivet och som genererar kollektiva former av altruism med olika räckvidd. Två idealtyper kan betecknas enligt följande: lokalpatriotisk altruism och kosmopolitisk altruism. Karakteristiskt för den lokalpatriotiska altruismen är engagemanget för att främja lokalsamhällen och yrkesgemenskaper. Karakteristiskt för den kosmopolitiska altruismen är att den är gruppöverskridande med potentiellt internationell räckvidd.

Lokalpatriotismens altruism kan illustreras av *kollektiv mobilisering* i lokalsamhällen vid exempelvis hot om nedläggningar av industrier. Studier av tre mindre svenska industriorter (Persson, Thunqvist & Gustavsson 2021) visar hur problem som initialt berör enskilda industriföretag kan bli en gemensam angelägenhet för de boende på orterna. Med Durkheims termer uppstår en kritisk händelse som kan leda till *självförstärkande dynamiker*: under en kort men intensiv period sker en kraftsamling på orten som innefattar interaktioner mellan många aktörer utöver de närmast berörda – kommuner, skolor, arbetsförmedlingar och lokalpress hjälps åt för

att rädda industrierna för ortens bästa. Samverkan kan ske i olika former: informationskampanjer på skolor för att locka fler unga till ortens industrier; stormöten och förhandlingar mellan representanter för kommuner, industriföretag, fackföreningar och yrkesutbildningar; artiklar i lokalpress som uppmärksammar ortens historiska identitet som industrisamhälle. Privata intressen får ge vika för lojaliteten med lokalsamhället. Lokalpatriotismen kan vidare illustreras av forskning om altruistiska yrken där arbetare kan idealiseras som arbetarklassens hjältar. Exempel på detta är brandmän som med risk för livet bekämpar skogsbränder i den bygd där de vuxit upp (Desmond 2006) och utövare av andra farliga och fysiskt krävande yrken såsom byggnadsarbetare (Persson Thunqvist & Hallqvist 2020), vilka också kan uppvisa vad Durkheim skulle kalla en korporativ altruistisk anda (solidariskt ledarskap och solidarisk lönesättning).

Den kosmopolitiska altruismen kan med Durkheim förstås som uttryck för en universell medborgerlig moral. Moralen överskrider enligt Durkheim alla sociala band och blir aldrig så påtaglig som när respekten för människors liv sätts i fråga. Han exemplifierar med moraliska folkstormar vid offentligt uppmärksammade grova kränkningar av enskilda individer (2013[1950]:110–111). Enskilda medborgares agerande i nödsituationer på offentliga platser kan med Durkheim analyseras utifrån en idé om *moralisk differentiering* och förstås utmed ett kontinuum av medborgare som å ena sidan förblir passiva och som å andra sidan rent av saboterar hjälpinsatser. Den mest omskrivna situationsbundna dynamiken i äldre litteratur om altruism är *åskådareffekten.* Vetskapen om närvaron av andra personer som kan hjälpa till i en nödsituation avhåller en från att ingripa i förhoppningen att någon annan ska ta ansvar (Allyn Piliavin & Chargn 1990). I de digitala mediernas tidevarv framträder en annan variant, där folksamlingar filmar människor i nöd och lägger upp sina inspelningar på nätet, alternativt aktivt hindrar ambulanser under utryckning (Kohen, Langdon & Riches 2019). Samtidigt kan sådana fall, där människorna bakom inläggen inte har någon som helst personlig koppling till de drabbade eller deras anhöriga, väcka kollektiv avsky i sociala medier.

Den kosmopolitiska altruismen kan vidare illustreras av den organiska solidaritetens öppenhet för individuell mångfald: välvillig inställning till och tolerans för olika kulturella yttringar uppmuntras. Tidigare forskning (Alberto Diaz 1995) visar emellertid att altruistiska attityder till flyktingar kan variera mellan olika samhällsklasser; den intellektuella eliten var mer öppen för en generös flyktingpolitik under 1990-talets flyktingvåg än de som levde i de lokala sammanhang som direkt berördes av integrationspolitikens tillkortakommanden. Sociala avstånd kunde i det avseendet främja kosmopolitisk altruism.

Ytterligare en dimension av den kosmopolitiska altruismen är att den kan göra sig gällande i gränsöverskridande sociala rörelser. Dagens massrörelse för *effektiv altruism* i näringslivet (MacAskill 2015) uppmuntrar engagemang i världsförbättrande projekt och sociala investeringar i hållbar utveckling oavsett om det handlar om klimatsmarta lösningar eller lindring av lidande och nöd i fattiga områden. Den effektiva altruismen bygger på en tradition av välgörenhet och filantropi, men

rättfärdigas därtill av strävan att uppnå effektiva och varaktiga resultat genom rationellt förnuft, evidensbaserad kunskap och transparens. Rörelsen har sina idémässiga rötter i utilitarismen och kan föra tankarna till Spencers altruistiska konkurrens som skapar altruistiska hjältar. Durkheim var som bekant kritisk mot utilitarismen som idé. Det hindrar dock inte att den ekonomiska altruismen kan studeras som en social rörelse efter Durkheims linjer.

Den ekonomiska altruismen har också en kollektiv förankring i delar av arbetslivet. Enligt Rickard Sennett (2007[2006]) verkar entreprenörer i en ny kapitalistisk kultur där kreativitet kan ingå i anställningskontraktet och där entreprenörer insocialiseras i organisationskulturer. Utvecklingsprojekt ramar in och avgränsar arbetslivets altruistiska strävanden gentemot välfärdsorganisationernas reguljära rutinarbete. Emanuel Åhlfeldt (2017) granskar i sin sociologiska avhandling *Hållbart utvecklingsarbete i vård och omsorg* expansionen av utvecklingsprojekt för hållbart utvecklingsarbete inom vård och omsorg. Projektgrupperna kan få möjlighet att förena entreprenörskapets skaparlust med samhällsnytta samtidigt som projekten är beroende av gränsöverskridande samverkan där motsättningar mellan olika konkurrerande intressen kan uppstå. Externa krav på insyn kan förmodas skapa ambivalens till altruism i den mån som projektgrupper anmodas att reflektera över personliga motiv. Med redovisningsskyldighet följer misstro mot osjälviska motiv.

Kritiska länkar: att förena altruism med arbetslivets logiker

Med grund i den klassiska sociologin kan termen kritiska länkar läggas till grund för en problematisering av hur altruism kan interfolieras med olika intressen i arbetslivet. För att rekapitulera: Gemensamt för Comte, Spencer och Durkheim var att de insåg att altruism i praktiken inte behöver ha entydiga motiv. Comte diskuterade kritiska länkar mellan egoism och altruism, som ansågs oförenliga. För Spencer var individens frigörelse från kollektivet däremot en förutsättning för utvecklingen av altruistiska hybridformer som ansågs förenliga med arbetslivets marknadslogik utifrån ekonomiska överväganden.

Dagens samhällsdiskussion om altruism i arbetslivet förefaller i viss mån följa denna polarisering: å ena sidan en individualiserad syn på altruism med fokus på individens motiv, å andra sidan synsätt där kopplingen mellan altruism och individualisering ses som problematisk. Exempel på det senare är forskning om sjuksköterskors inställning till altruism (Slettmyr, Schandl & Arman 2019; van der Wath & van Wyk 2020), som sammantaget visar att den altruistiska yrkesetiken är intakt, men att altruismen undermineras av individualisering som kan leda till ambivalenta attityder till altruism. Dock framgår av studierna att sjuksköterskor över lag visar särskilt sårbara patienter extra omsorg.

Durkheim upprättar som sagt inte någon dikotomi mellan egoism och altruism eller mellan individualism och altruism. Snarare kan både individualism och altruism förstås inom spänningsfältet mellan individ och samhälle och därmed inplaceras i ett kontinuum mellan två ytterligheter: den från kollektivet isolerade individen kontra den i kollektivet absorberade individen. Utmaningen blir då att hitta en delikat

balans där medborgare handlar altruistiskt mot de grupper som de ingår i, men utan att bli *alltför* integrerade så att deras egenart går förlorad. Motsvarande resonemang gäller för social kontroll: det får inte bli för mycket och inte för lite. Utifrån den logiken kan man delvis förstå varför yrkesgrupper inom välfärdsprofessioner har tillskrivits ambivalenta attityder till altruism. Den medborgerliga altruismen handlar om att hitta en balans mellan altruism och individualism.

Men spänningsfältet mellan egoism och altruism kan förstås på ett mer filosofiskt plan. Den heroiska altruismen handlar ytterst om *försakelse*, att begränsa sina egna behov för att leva för andra. Enligt Durkheim är människan till sin natur obegränsad: Vi vill alltid ha mer än vad som är möjligt att få. Tanken fördjupas i *Självmordet* (1983[1897], kapitlet om anomiska självmord) när han kritiserar de ekonomer som tror att samhället kan hålla samman genom en egoistisk moral, som alltså tror att slutresultatet blir det bästa för alla om alla söker största möjliga lycka för egen del. Utifrån en genomgång av offentlig självmordsstatistik under ekonomiska högkonjunkturer försökte Durkheim visa hur prestationsideologin i arbetslivet, den otyglade strävan efter karriär, status och materiell välfärd, medförde en *rikedomens kris* snarare än främjade människans välbefinnande. Durkheims tänkande om anomi och moralisk reglering är kanske mest relevant för diskussionen om det goda arbetslivet.

Ytterligare en kritisk punkt gäller relationen mellan altruism och rationalism. Det svenska välfärdsbygget brukar förknippas med en formaliserad solidaritet baserad på medborgerliga rättigheter och med kompensatoriska ambitioner. I den postumt utgivna boken om professionsetik och medborgerlig moral (2013[1950]) betonar Durkheim vikten av att staten skyddar individens medborgerliga rättigheter och betydelsen av tillit till de institutioner som administrerar medborgerliga plikter. Men en sådan pliktetik (arbeta, betala skatt, följa regler) framstår som snäv i relation till visionen om en medborgerlig kult. Problemet är enligt Durkheim att staten ligger så långt bort från medborgarna att de kan uppfatta ovanifrån pålagda plikter som något påtvingat. Därför behöver medborgarna också ingå i olika sociala sammanhang i arbetslivet som inte bara bygger på ekonomiska fördelar, utan också på samhörighetskänslor. Det handlar då framför allt om att balansera två visioner och hålla dem levande på samma gång: solidaritet baserad på objektiva beroendeförhållanden (arbetsdelning, regelverk) och solidaritetens sociala grunder. Människans moral behöver fungera som en förmedlande länk mellan dessa båda visioner; både förnuft och känsla behövs.

Sammanfattning och slutsats

Tabellen nedan summerar olika utvecklingslogiker kopplade till altruistiska ideal inom klassisk sociologi.

Tabell 1

Utvecklingslogiker	Heroisk altruism	Medborgerlig altruism
Moralisk reglering (Comte och Durkheim)	Att leva för andra	Professionsetik
Konkurrens (Spencer)	Individuellt hjältemod	Utilitarism
Solidaritet och arbetsdelning (Durkheim)	Lokalpatriotism Självuppoffring	Kosmopolitism Medborgerlig kult

Nyckelfrågan inom den klassiska sociologin var huruvida altruismen kan utvidgas till att omfatta ett storskaligt modernt industrisamhälle. Svaret var att detta är möjligt, men *hur* det skulle gå till berodde på samhällssynen. Gemensamt för Comte, Spencer och Durkheim var att socialisation sågs som avgörande för att altruismen skulle fortplanta sig över generationerna i ett snabbt föränderligt samhälle. Deras samhällsvisioner skilde sig dock åt markant. Spencers altruistiska konkurrens kontrasterar mot Comtes och Durkheims uppfattning att solidaritet är viktigast. Deras diagnoser av arbetslivets kristendenser (anomi) låg till grund för deras slutsats att moralisk reglering i arbetslivet krävs för att främja altruism. Begreppen medborgerlig kult och organisk solidaritet sammanfattar kanske bäst skillnaden mellan Comtes och Durkheims syn på altruism. Durkheim betraktade Comtes ambitiösa program för att skapa en ny sekulär humanistisk religion som en konstgjord moral. I stället måste en ny samhällsmoral utgöra en levande rörelse, en ”kult”, som kommer inifrån samhället. Durkheims begrepp organisk solidaritet implicerade en moralisk individualisering i vardande med potential att lägga grunden för en ny samhällssolidaritet (genom arbetsdelning) som samtidigt bejakade individens medborgerliga rättigheter. Den medborgerliga gruppöverskridande altruismen innefattar och binder samman medborgerlig moral och professionsetik. Altruismen får därigenom en bred kollektiv förankring. För Comte och Durkheim handlade altruism om självuppoffring: att leva för andra. I självmordsstudien drar Durkheim ut de yttersta konsekvenserna av den heroiska altruismen genom fall där människor offrar sina liv för andra. Även i fråga om religion handlar det om att göra avkall på egna behov för att stärka solidariteten.

Vilken relevans har då begreppen medborgerlig altruism och heroisk altruism för dagens arbetsliv? Den heroiska altruismen kan illustrera förväntningar på stora självuppoffringar som kan aktualiseras i samband med samhällskriser. Den medborgerliga altruismen kan samtidigt tjäna som ett *motstånd* mot gruppens makt över individen; den kosmopolitiska altruismen värnar respekten för den enskilda människan.

Durkheims solidaritetsbegrepp kan med fördel tillämpas i komparativa analyser av altruism i olika delar av arbetslivet. De exempel på lokalpatriotism och kosmopolitism som lyftes fram i diskussionen kan vidareutvecklas med sikte på att bättre förstå hur altruism betingas av både horisontell och vertikal arbetsdelning. Vertikal differentiering (däribland social klass och genus) kan påverka altruismens uttrycksformer. Teoretiskt sett handlar det om att utvidga den konfliktdimension som ryms i Durkheims konsensusperspektiv. Altruism kan studeras i samverkan mellan olika yrkesgrupper och professioner som kan utmärkas av både sammanhållning och hierarki. Även socialisationsprocesser i arbetslivet utgör ett centralt studieobjekt. Kåranda, utbildning, yrkessocialisation och skapande av yrkesidentiteter förefaller främja kollektiva former av altruism. Därtill kan heroisk altruism förstås i spänningsfältet mellan tvång och frivillighet beroende på hur relationen mellan individ och grupp regleras.

Ytterligare en dimension av den heroiska altruismen är hur den *erkänns* i samhället. Den klassiska sociologiska termen ”kritiska länkar” kan bidra till att uppmärksamma konkurrerande attityder till och normer om altruism. Den heroiska altruismen kan erkännas under kriser, men kan även skapa ambivalens i välfärdssamhällen. Rationalistiska samhällsideal kan också bidra till omgivningens ambivalenta syn på dem som lever för andra och hänger sig åt heroisk altruism vid sidan av populärkulturens hjältedyrkan. Spencers altruistiska hybridformer är intressanta att lyfta fram med tanke på dagens rörelse för effektiv altruism. Effektiv altruism utgör en altruistisk hybridform så till vida att den interfolierar ekonomisk rationalism med altruism. Det förra kan skapa misstro mot individuella altruistiska motiv. Begreppet effektiv altruism löser delvis det psykologiska dilemmat på så vis att det i slutändan är resultatet som räknas. Ändå framstår altruism som kärnan i den sociala rörelsen: att med hjälp av rationalism och kapitalism söka förbättra världen och just därigenom framhålla att altruism, konkurrens och karriär kan förenas både i arbetslivet och i den personliga självframställningen.

I religionsstudien för Durkheim resonemanget om sociala altruistiska rörelser ett steg längre: analysen av människans förmåga att skapa komplexa symbolvärldar och en gemensam tro på det heliga avslöjar det moderna ”rationella” samhällets icke-rationella grundvalar. Den heroiska altruismen går tillbaka på människans kamp för ett värdigt moraliskt liv i naturtillståndet. Men altruism är ingen konstant variabel. Graden av altruism kan snabbt växla i intensitet, styrka och moralisk täthet under olika (”kalla” och ”varma”) perioder och följa självförstärkande dynamiker som ingen enskild individ kan styra över eller överblicka. Genom den analysen framträder ett varaktigt dilemma: Hur bejaka sociala altruistiska rörelser orienterade mot det goda utan att hemfalla åt den exkludering och det förtryck av individen som också är potentiellt inneboende i konceptionen av det heliga? Altruism kan med andra ord vara en mobiliserande kraft såväl i revolutionära som i emancipatoriska och filantropiska rörelser, på gott och ont.

Referenser

Alberto Diaz, J. (1995) "'Flyktingvännerna' – altruism, attitydkonsistens och sociala profil", *Sociologisk Forskning* 32 (1):56–73. https://doi.org/10.37062/sf.32.18580

Allyn Piliavin, J. & H.-W. Chargn (1990) "Altruism. A review of recent theory and research", *Annual Review of Sociology* 16:27–65. https://doi.org/10.1146/annurev.so.16.080190.000331 https://doi.org/10.1146/annurev.so.16.080190.000331

Bauman, Z. (1996[1993]) *Postmodern etik.* Göteborg: Daidalos.

Bauman, Z. (2018[2017]) *Retrotopia*. Göteborg: Daidalos.

Beck, U. & E. Beck-Gernsheim (2002) *Individualization. Institutionalized individualism and its social and political consequences.* London: Sage. https://dx.doi.org/10.4135/9781446218693

Boglind, A., S. Eliæson, & P. Månson (2000) *Kapital, rationalitet och social sammanhållning. En introduktion till klassisk samhällsteori*. Stockholm: Rabén Prisma.

Chinmayee, M. & R. Navaneeta (2020) "Social solidarity during a pandemic. Through and beyond Durkheimian lens", *Social Sciences & Humanities Open* 2 (1):1–7. https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2020.100079

Comte, A. (1973[1851]) *System of positive polity, volume 1. Containing the general view of positivism and introductory principles.* New York: Burt Franklin.

Desmond, M. (2006) "Becoming a firefighter", *Ethnography* 7 (4):387–421. https://doi.org/10.1177/1466138106073142

De Waal, F. (2019) *The age of empathy. Nature's lesson for a kinder society*. Croydon: Souvenir Press.

Durkheim, É. (1958[1928]) *Socialism and Saint-Simon*. London: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203092811

Durkheim, É. (1979) *Essays on morals and education*. London: Routledge.

Durkheim, É. (1956) *Education and sociology*. Glencoe: Free Press.

Durkheim, É. (1983[1897]) *Självmordet*. Lund: Argos.

Durkheim, É. (1984[1893]) *The division of labor in society*. London: McMillan.

Durkheim, É. (2008[1912]) *The elementary forms of religious life.* Oxford: Oxford University Press.

Durkheim, É. (2013[1950]) *Professional ethics and civic morals*. Glencoe: The Free Press.

Giddens, A. (1997) *Durkheim*. London: Fontana Press.

Hobbes, T. (2004[1651]) *Leviathan*. Göteborg: Daidalos.

Jørgensen, C.H., O.J. Olsen & D. Persson Thunqvist (red.) (2018) *Vocational education in the Nordic countries. Learning from diversity.* Abington: Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315414492

Kohen, A., M. Langdon & G. Riches (2019) "The making of a hero. Cultivating empathy, altruism, and heroic imagination", *Journal of Humanistic Psychology* 59 (4):617–633. https://doi.org/10.1177/0022167817708064

MacAskill, W. (2015) *Doing good better. Effective altruism and a radical way to make a difference*. London: Guardian Faber.

Matthewman, S. & K. Huppatz (2020) "A sociology of Covid-19", *Journal of Sociology* 56 (4):675–683. https://doi.org/10.1177/1440783320939416

Parsons, T. (1964[1939]) *Essays in sociological theory*. New York: The Free Press.
Persson Thunqvist, D. & M. Gustavsson (2021) ”Lokala industriers betydelse för yrkesutbildningen på orten”, *Arbetsmarknad & Arbetsliv* 27 (1):26–46.
Persson Thunqvist, D. & A. Hallqvist (2020) ”Kan högre utbildning lyfta yrkesgymnasiet?”, 127–158 i A. Panican (red.) *Yrkesutbildning på undantag? Att bryta den låga attraktionskraften*. Lund: Studentlitteratur.
Reimer, J.W. (1998) ”Durkheim’s ’heroic suicide’ in combat”, *Armed Forces & Society* 25 (1):103–120. https://doi.org/10.1177/0095327X9802500106
Sennett, R. (2007[2006]) *Den nya kapitalismens kultur*. Stockholm: Atlas.
Slettmyr, A., A. Schandl & M. Arman (2019) ”The ambiguity of altruism in nursing. A qualitative study”, *Nursing Ethics* 26 (2):368–377. https://doi.org/10.1177/0969733017709336
Stedman Jones, S. (2001) *Durkheim reconsidered*. Oxford: Polity Press.
Steiner, P. (2017) ”Religion and the sociological critique of political economy. Altruism and gift”, *European Journal of the History of Economic Thought* 24 (4):876–906. https://doi.org/10.1080/09672567.2017.1332664
Spencer, H. (1900[1879]) *The data of ethics*. New York: Collier.
Tomasello, M. (2019) *Becoming human. A theory of ontogeny*. Cambridge: Harvard University Press.
van der Wath, A. & N. van Wyk (2020) ”A hermeneutic literature review to conceptualise altruism as a value in nursing”, *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 34 (3):575–584. https://doi.org/10.1111/scs.12771
Åhlfeldt, E. (2017) *Hållbart utvecklingsarbete i vård och omsorg. Ett institutionellt perspektiv på projekt i en professionell och byråkratisk kontext*. Linköping: Linköpings universitet.

Tack

Författaren vill särskilt tacka redaktion och anonyma granskare för konstruktiva kommentarer.

Författarpresentation

Daniel Persson Thunqvist är biträdande professor i sociologi på Institutionen för beteendevetenskap och lärande vid Linköpings universitet. Han forskar om social interaktion och yrkessocialisation i spänningsfältet mellan utbildning och arbetsliv samt undervisar i klassisk och modern sociologisk teori.

Kontaktuppgifter

Daniel Persson Thunqvist
Institutionen för beteendevetenskap och lärande (IBL), Linköpings universitet
581 83 Linköping
daniel.persson.thunqvist@liu.se